

KENTLEŞME, KADIN VE ŞİDDET

Dr. B. Mert SAVRUN*, Dr. İbrahim BALCIOĞLU*

ÖZET

Bu yazıda hızlı kentleşmenin genelde ruhsal sağlık, özeldde kadın ve şiddet üzerine etkileri gözden geçirilmiştir.

SUMMARY

Influence of rapid urbanization on mental health and women and violence has been reviewed.

KENTLEŞME

Özellikle kalkınma çabası içinde bulunan az gelişmiş ülkelerde son 30-35 yıl içinde karşılaşılan en önemli iki problem, hızlı nüfus artışı ve hızlı kentleşmedir. Bu ülkelerde, yıllık ortalama nüfus artışı %2-3 arasında değişmekte, kentlerde yaşayanların sayısı ise yılda % 14'ü kentlerde yaşarken, günümüzde, bu oran % 50'ye yükselmiştir. 1980'de, 2 milyar dolaylarında olan kent nüfusunun, 2000 yılında 3-5 milyara yaklaşması beklenmektedir. Kent nüfusu, az gelişmiş ülkelerde, gelişmiş ülkelere çok daha hızlı artmaktadır. 1940-1980 döneminde, gelişmiş ülkelerde kent nüfusu % 100'e yakın bir oranda arttığı halde, az gelişmiş ülkelerde bu oran, % 500'ü bulmuştur. Nüfus yarım milyonu geçmiş bulunan kentlerin nüfusu, gelişmiş ülkelerde, aynı dönemde yalnız üç katına yükseldiği halde, az gelişmiş ülkelerde bu oran artışı 9 katını geçmiştir.

Nüfusu 5 milyonun üstündeki kentlerde, 1950 yılında 47 milyon insan yaşarken, bu rakam günümüzde ise 650 milyona varması beklenmektedir (İçli, 1995).

Kentleşme, dar anlamda, kent sayısının ve kentlerde yaşayan nüfusun artmasıdır. Kent nüfusu, bir yandan, doğumların ölümlerden fazla olmasından, öte yandan da iç göçlerle artar. Gelişmekte olan ülkelerin kentlerinde doğurganlık eğilimleri genellikle azaldığı için, kentleşmenin, daha çok köyden kente akınlarla beslendiği söylenebilir. Görüldüğü gibi kentleşme, zaman içindeki bir değişmeyi, bir süreci anlatan, devingen bir kavramdır. Bu özelliği, kentleşme hareketini, bir ülkedeki, belli bir tarihte kentlerde yaşayan nüfus oranını anlatan kentleşme düzeyi'nden (kentleşme derecesinden) ayırır (İçli, 1995).

Kentleşmeyi yalnız bir nüfus hareketi olarak görmek yeterli değildir. Çünkü, kentleşme hareketini,

bir toplumun ekonomik ve toplumsal yapısındaki değişmeler doğurur. O halde, kentleşmenin tanımı, nüfus hareketini yaratan ekonomik ve toplumsal değişmeleri de hesaba katmak zorundadır. Bu yüzden, kentleşme hareketini, geniş anlamda ve doğru bir biçimde, sanayileşmeye ve ekonomik gelişmeye paralel olarak, kent sayısının artması ve kentlerin büyümesi sonucunu doğuran, toplum yapısında, artan oranda örgütlenme, işbölümü ve uzmanlaşma yaratan, insanların davranış ve ilişkilerinde kentlere özgü değişikliklere yol açan bir nüfus birikimi süreci olarak tanımlamak gerekir. Bu tarif benimsenirse, kentleşme hareketini, ekonomik ve toplumsal öğelerinden yalnız bir tanesi olan demografik gelişme ile tanımlamak yanlışlığına düşülmemiş olur (Bilgin, 1988; Köknel 1996).

Ekonomik öge, yani üretim biçiminin değişmesi kentleşmenin tanımlanmasında özel bir ağırlığa sahiptir. Onun içindir ki, kentleşme, tarımsal üretimden daha ileri bir üretim düzeyine geçiş olarak tanımlanabilir. Bu geçiş sonucunda, tüm üretim denetleme işlevi kentlerde toplandığı gibi, kentler büyür, kent nüfusu yoğunlaşır, türdeş (homojen) olmama ve bütünleşme dereceleri artar. Her ülke, bu geçiş sürecine göre az ya da çok kentleşmiş olarak nitelenir.

Kentleşme sürecinin bir ucunda tarımsal niteliği ağır basan "köy", öteki ucunda da, tarım dışı niteliği önem kazanmış bulunan "kent" vardır. Toplumbilimci, coğrafyacı, kentbilimci, ekonomist ya da yönetim bilimcisi, kendi ilgi çerçeveleri açısından görür ve tanımlarlar. Ve kolaylık olsun diye de, genellikle, büyüklük, yani nüfus, başlıca kriter olarak kullanılır. Bir yere "kent" denilebilmesi, o yerin tarımsal olmayan üretiminin görece bir ağırlık kazanmasına, üretim araçlarının ve dolayısı ile nüfusun orada yoğunlaşmasına, türdeş olmama ve bütünleşme derecelerinin yükselmiş bulunmasına bağlıdır (Köknel 1996).

1980 yılında, Türkiye nüfusunun % 45.4'ü, nüfusu 10.000'i geçmiş olan yerlerde yaşamaktadır. Resmi tanıma göre, kent nüfusu, il ve ilçe merkezlerin-

* İ.Ü. Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Psikiyatri Anabilim Dalı

de yaşayan nüfustur. Bu tanımlamalara göre, Türkiye'nin çok kentleşmemiş bir ülke olduğu sonucuna varılır. Kentleşme seviyesi bakımından ülkemiz, Tunus, Cezayir ve Mısır'la benzer yerlerde bulunmaktadır. Oysa Pakistan, Hindistan gibi ülkelerin kentleşme düzeyleri, Türkiye'den daha az; öte yandan, İngiltere, İsveç, Almanya, Fransa, Türkiye'ye oranla daha fazla kentleşmiş ülkelerdir. Birincilerin kentleşme düzeyi % 20-25 arasında bulunmakta; ikincilerin kentleşme düzeyleri ise, % 70'in altına düşmemektedir (İçli, 1995).

Türkiye'nin durumu, demografik anlamda hızlı bir kentleşme içinde bulunduğunu göstermeye yetiyor. O halde "Türkiye hızlı mı kentleşmektedir?" sorusuna verilecek cevabın tam olabilmesi için, kentleşmenin, nüfus ögesi dışında da kalan özelliklerini de yansıtması gerekir. Bu, bizi, aynı zamanda kentleşmenin kalkınma ile ilişkilerini gözden geçirmeye yöneltir (Morgan, 1981).

Kentleşmenin, ekonomik kalkınmanın gelir artışı gayesine bile fazla katkıda bulunmadığı görülmektedir. İleride de ele alınacağı gibi, bu, köylerden kente gelen nüfusun, kentlerde nasıl çalıştırıldığına, ne iş yaptığına bağlıdır. Genellikle benimsenen görüş, kentleşmenin, zorunlu, kaçınılmaz ve durdurulması imkansız bir nüfus hareketi olduğudur (Bilgin, 1988; Sarımurat, 1993).

Gerçekten, kentleşme, hepden hemen her ülkede, tarımsal nüfusun azalmasını, buna karşılık, tarım dışı alanlardaki nüfus oranının artmasını gerekli kılmıştır. Hızlı kalkınmanın gerektirdiği yatırımlar kentlerde yapılır. Sanayi ve hizmet kesimlerinin aradığı gelişme ortamı kentlerde yaratılır; o halde, kalkınma yolunun kentlerden geçtiği, yani kentleşmenin, kalkınmanın hem yaratıcı, hem de hızlandırıcı bir etkeni olduğu ileri sürülür.

Ne var ki, bir ülkede, nüfusun, köyden kalkıp kente yerleşmesi, bireylerin ve o toplumun gelirinde bir artış sağlamıyorsa, ya da sağlanan artış, o toplumun üretici güçlerinin yaratabileceği ölçüde değilse o takdirde kentleşmeye, kalkınmanın bir ölçüsü gözü ile bakılamaz. Tarım kesiminde toprak dengesizliği, fazla nüfus, verimsizlik gibi nedenlerle, bu kesimin dışına itilen nüfusun, kentlerde işsiz ya da gizli işsiz durumuna gelmemesi, kalkınmaya katkıda bulunması, bu nüfusun türlü sanayi dallarında iş sahibi kılınabilmesine bağlıdır. Oysa, bugün, hızlı kentleştikleri görülen az gelişmiş ülkelerden birçoğunda, bunun tersi olmakta; kentler, büyük yerleşim merkezleri, iş bulamayan ya da az çalışan kitlelerle dolmaktadır (Aziz ve ark., 1994).

Kentlere gelen kitlelerin iş edinme konusundaki düş kırıklıklarına, bu kentlerdeki barınma, taşınma, eğlenme, eğitim ve sağlık, ısınma ve beslenme gibi

ihtiyaçlarının karşılanmasındaki dar boğazlar da eklenince, büyük kentlerin, çekiciliklerini yitirmesi beklenirken, bunun tersi olmaktadır. Bu yanılmaca, bütün eksik ve aksak yönlerine rağmen, birey açısından, kentin köyden çok daha yeğlenmeye değer bulunmasından doğmaktadır. Çünkü, kentte bulunduğu, köyünde bulabileceğinden çok daha yüksek düzeydedir. Denilebilir ki, bireylerin göç etme kararına varırken dayandıkları sebepler bireysel açıdan akılcı olsalar da, bunun, toplum yönünden mutlaka rasyonel olmasını beklemeye imkan yoktur. Kısaca, bireysel akılcılıkla toplumsal akılcılık her zaman çakışmamaktadır (Hall ve Scraton, 1990; Aziz ve ark., 1994).

Öte yandan, kentlerin büyümesi, belediye hizmetlerindeki aksaklıklar yanında, denetimsiz ekonomik düzenlerde, arsa spekülasyonunu, konut alım satımını kamçılama yolu ile, bir yandan da dar gelirli geniş kitlelerin sömürülmesine; öte yandan da, gelir dağılımının spekülörlere ve varlıklı toprak sahipleri lehine bozulmasına yol açabilmektedir. Ayrıca, yeterli hızda bir sanayileşme ile birlikte gerçekleştirilemiyorsa, insanların değer dizgeleri ile tüketim davranışlarında da değişiklikler yaratması beklenen kentleşmenin, kalkınma açısından katkısı yüksek olmuyor demektir (Flitcraft, 1992).

Özetlemek gerekirse, kentleşmeyi her zaman ve her yerde, kalkınmanın bir ölçüsü, göstergesi olarak sanmak yanıltıcıdır diyebiliriz.

Ne var ki, nüfus hareketi anlamında kentleşme zorunludur ve durdurulamaz. Kimi ülkelerde denendiği gibi, kentleşmeyi durdurma, ya da nüfus hareketini kentten köylere çevirme girişimleri başarısızlıkla sonuçlanmaya mahkûmdur. Olsa olsa, akla uygun bir kentleşme ve ekonomi politikası uygulayarak, kentleşmenin hızı ve biçimi üzerinde düzeltici, düzenleyici ve kalkınmaya yardım edici kimi etkilerde bulunabilir (Campbell ve Muncer, 1990; Flitcraft, 1992).

Ekonomisi bozuk ve gelir dağılımının dengesiz olduğu toplumlarda, kentlerin iç yapısında, belirgin sınıf ait ayrışmalar görülür. Yoksul, orta halli ve varlıklı insanların oluşturdukları komşuluk birimlerini, birbirlerinden oldukça kesin çizgilerle ayırt etmek imkânı vardır. Gelişmiş kapitalist ülkelerin kentleri, modern sanayii kentleridir.

Toplumumuzda kentleşme, genellikle düzensiz ve plansızdır. Ekonomik ve toplumsal gelişmenin bir plana bağlanmış olmaması ve plan düşüncesinin bulunmaması yüzünden, kentleşme hareketini de bir plan çerçevesinde ele almak imkânı yoktur. Bunun doğal sonucu olarak, ülkenin bir ve birkaç kenti aşırı derecede büyük ve "dev-kent" niteliği kazanır. Bunun gibi, kentleşme hareketi, büyük kentlerin bulunduğu bölgeye yönelir. Bölgeler arasındaki dengesiz-

likler düzensiz kentleşmenin etkisiyle büyür (Dönmezer, 1974; Sarımurat, 1993).

Kentleşme sonucunda, kent ve köy arasındaki ayrımlar, az çok değişme ile kentlere de taşınmakta; kimilerinin yanlış olarak kentlerin köyleşmesi ya da kasabalaşması adını verdikleri olay ortaya çıkmaktadır. Köyler ve kentler arasındaki gelir ve hayat ölçüsünün (standartı) ayrılıklarının giderek büyümesi önemli problemdir.

Gecekondu bölgeleriyle, kentlerin varlıklı bölgeleri arasındaki bu farklılık çok belirgindir. Kentler içindeki gelir dağılımı ayrımlarının dolaysız sonucu olan barınma ve hizmet ölçülerindeki farklılıklar, gecekondu alanları ile onlar dışında kalan konutlarda açıkça izlenebilmektedir. Gecekondu bölgelerinin sağlık şartları, kentler için tehlike yaratacak ölçülerde bozuktur (Heisse ve ark, 1995).

Hiç kuşku yok ki, günümüzde "çevre sorunları" adı altında toplanan sorunları doğuran sebepler, sanayileşme ile, kentleşme ile ve teknolojinin gelişmesi ile yakından ilgilidir. Gerçekten nüfus artışı ile birlikte, gelişmiş ve sanayileşmiş ülkelerde, su, hava, toprak, sanayii, gürültü, artan oranda bu kirlenme ve kirlenme süreci içine girerler. Gecekondu bölgelerinde yaşayanların büyük bir bölümü, adına "sanayii işçisi durumuna gelmemiş kitleler" ya da "alt proleterya" denilen bir alt sınıf oluşturmaktadırlar. Bunun dışında kalıp, belirli hizmet kollarında iş tutanların, bir miktar para bulabilen ve esnaflığa, küçük ticarete başlayanların, küçük kentsoylular durumuna geldikleri açıktır. Özellikle, bu küme, kentlerdeki kentsoylu hayatlarının bütün özelliklerini yakından izlemek ve almaya çalışmakta, yaşadıkları semtleri, konutları, değer dizgelerindeki değişimlere paralel olarak, zamanla değiştirmeye çalıştıkları gibi, bu sınıfın özelliklerine uygun oy verme eğilimleri de göstermektedirler (Saçaklıoğlu ve Çiçeklioğlu, 1994).

Kentlerin sağladığı imkanlar sayesinde, gecekondu ailelerin, beslenme, giyinme, sağlık ve temizlik gibi kendilerine ait değer ve alışkanlıkları ile, ruhsal hayatımızda ve değer dizgelerinde önemli değişimler yer almıştır. Okur-yazarlık oranı yüksektir, gazete satın alır, kitle haberleşme araçlarından yararlanabilirler. Gecekondu aileler çocuklarının temel ve uygulamalı bilim dallarında yüksek öğrenim yapmalarını istemekte, kızlarının bile okumalarında sakınca değil, yarar göstermektedirler.

Ancak, eşlerini bir işte çalıştırmak istemeyen aile başkanı erkeklerin oranı yüksektir. Gelin alayları, başlık, çeyiz gibi alışkanlıklarını koruyan, yer sofrasında, aynı kaptan yemek yiyen ve çatal bıçak kullanmayanların, çoğunlukta olduğu görülür. Ailelerin çoğu, kadınların başörtüsüz, kısa kollu giysilerle, çorapsız dolaşmasını hoş karşılamaz, saç kestirmesine

ve boyanmasına karşı tepki gösterir, adak, kurban, ziyaretçi gibi gelenek ve görünelere önem verir (Dönmezer, 1974; Saçaklıoğlu ve Çiçeklioğlu 1994).

KADIN VE ŞİDDET

Toplam nüfusunun yarısını kapsayan kadın kitesinin, ekonomik üretim alanlarında geniş ölçüde yer alması ile çağdaş toplum düzenine; iki cinsin ortaklaşa el ve güç birliği ile yarattıkları yeni toplum düzenine geçilmiştir.

Kadınların toplumsal varlıklar olarak yer almaları bir uygarlık aşamasıdır. Kadının toplumsal değerinin bilinmediği, anlaşılmadığı, azımsandığı dönemlerde toplumlar kalkınamamış, geri gitmişlerdir. Çalışan nüfusun % 34.4'ü kadın kitesidir. Toplam kadın nüfusunun % 45.8'i ise ekonomik yönden aktiftir. Çalışan kadınlar % 85.6'sının tarım, hayvan ve orman işleri ile uğraştığını görüyoruz. Bunların tamamına yakın kısmı ücretli işçi olarak çalışıyor. Bu kesim çalışanlarının eğitim düzeylerinin de oldukça düşük olduğu ve hiçbir sosyal güvenceye sahip olmadıkları da bilinmektedir (Hall ve Scraton, 1990; Saçaklıoğlu ve Çiçeklioğlu, 1994).

Değişme, toplumun her unsurunu içeren kapsamlı bir süreçtir. Değişme aynı zamanda gelişme ve çağdaşlaşmadır. Toplumun değer yargılarının yeniden biçimlendirilmesinde bir faktördür. Bu değişme ve gelişmeler birinci derecede aile büyüklüğüne, aynı zamanda gerek aile içi ve gerekse aile bireylerinin toplumla ilişkilerini, kısaca aile yapısını tümüyle etkilemektedir. Bu değişimden temel hak ve sorumluluklarının bilincinde olan kent kadını, en büyük payı almaktadır. Kadının öğrenim düzeyinin yükselmesi, ekonomik faaliyetlere ücretli olarak katılımı evlenme yaşlarında da yükselmelere sebep olmuştur (Dallas, 1990; İçli, 1995).

Sanayileşmiş ülkelerde kadının tarım dışında istihdam oranı yüksektir. Ülkemizde toplumun sosyo-ekonomik gelişmesine bağlı olarak kadınların mesleklerinin çeşitlendiği görülmektedir. Tarım dışı sektörde kadının çalışması, onun Sosyo-ekonomik statüsünü olumlu yönde etkiler (Köknel, 1996; Campbell, 1990).

Kırdan kente göç eden kadının tarım içindeki payı azalmıştır... Kente göç ile birlikte kadının üretkenliği de büyük ölçüde azalmıştır. Göç olgusu, nüfusun kalitatif yapısında, okur-yazarlık, eğitim, iş ve meslek alanlarındaki, kalifiye eleman oranlarında yapısal gelişmelere sebep olur.

Toplumlar sosyal sistemleri analiz edilerek incelenbilirler. Sosyologlar sosyal sistemden, o sistemi meydana getiren insanların faaliyetleri arasındaki karşılıklı ilişkiyi kastederler. Sosyal yapı karmaşıklaş-

tıkça toplumun devamlılığı ve tek tek bireylerin kişisel ihtiyaçlarının tatmini için işbölümü gelişir.

Bireyler toplumda farklı statüler işgal ederler. Bu statüler bazı zorunlulukları ve grubun sosyal normları tarafından tanımlanan sosyal rolleri içerirler. Bu sosyal normlar grubun üyeleri tarafından paylaşılan davranış kalıpları veya kurallarıdır. Kısaca her toplumda toplumun devamlılığının ve düzenin sağlanması için yerine getirilmesi zorunlu bazı fonksiyonlar vardır (Hall ve Scraton, 1990; Sarımurat, 1993).

Sosyal problemler toplumun bütünlüğünü ve devamlılığını tehdit ederler. Sosyal problemlere sosyolojik açıdan yaklaşıldığında atılacak ilk ve en önemli adım sosyal problemlerin sosyal tanımlarının yapılmasıdır.

Sosyal problemlere yönelik sosyolojik yaklaşım sosyal problemlerin sosyal tanımlama sürecini ve toplum üyelerinin haberdar olmadıkları toplumun yapısal problemlerini anlamaya çalışır (İçli, 1984; Heisse ve ark., 1995).

Sosyal problemlerin sosyal tanımı değişir. Mesela çocuk şiddeti bir dönem zeka geriliği, ruhsal rahatsızlık veya yoksul çevreye tepki olarak tanımlanmıştır. Sosyal problemin tanımı keyfidir. Fakat sizin değerlerinizi ve ilginizi paylaşmayan insanlara sosyal problemin varlığını kanıtlayamazsınız.

Genel olarak sosyal problem, sosyal standartlara sosyal gerçeklik arasındaki belirgin uyumsuzluk olarak tanımlanır.

Sosyal problemler incelendiği zaman gündeme gelen önemli bir kavram da "sapma"dır. Sosyal sapma, sosyal problemden daha objektif bir özellik taşır. İnsan topluluklarında davranışlar kurallar veya normlarca yönlendirilir. Eğer bir davranış herhangi bir sosyal sistemde o dönemde yasaları, adetleri, kuralları hiçe sayıyorsa o davranış sapmış olarak nitelendirilir (İçli, 1988; Aziz ve ark., 1994).

Toplumda işsiz ve yoksul bireylere karşı sert ve saldırganca bir sosyal kontrol uygulanmaktadır. Düşük sosyo-ekonomik statünün özellikle hırsızlık ve gasp suçu açısından belirleyici olduğu aşikardır. Şiddet bireysel bir özellik olma yerine, sosyal bir fenomen olduğu noktasında odaklaşma vardır. Şiddetin ortaya çıkmasında, yoksulluk, zihinsel özürlü olmak, eğitim yetersizliği, açgözlülük, işsizlik, arkadaş grubunun baskısı, kötü çevre şartları, kızgınlık veya intikam duyguları etkilidir. Sonuçta ilaç kullanımı ile parçalanmış veya bozuk aile ilişkileri arasında karşılıklı ilişki olduğu, aile düzeninin kızgınlık ve intikam duygularına, arkadaş grubunun etkisinin ilaç kullanımına ve bu yolla yoksulluğa, eğitim yetersizliğinin yoksulluk ve işsizliğe sebep olduğu ifade edilmiştir. Bu sebebe ait ilişki ağı her ikisi de eğitim yetersizliğinden kaynaklanan iki alt sistem olduğunu göster-

mektedir. Bunlardan biri işsizlik ve yoksulluğu şiddetin muhtemel nedeni olarak gören toplumsal açıklama ile ilgilidir, diğeri, daha ziyade psikolojik düzeydedir. İlaç kullanımı ile ilgili, bozuk aile ilişkilerinden kaynaklanan kızgınlık ve intikam duygularının şiddetin muhtemel sebebi olduğu görüşüdür (Landesca, 1967; Flitcraft, 1992).

Günümüzde teknolojik gelişmelerinde her alanda yaygınlaşması özellikle kitle iletişim araçlarının etkisi, kentleşme, endüstrileşme, iç ve dış göçler, hızlı nüfus artışı gibi faktörler sosyal sistemi etkileyerek kurumların yapısında, işleyişlerinde, fonksiyonlarında ve mikro düzeyde bireyler arası ilişkilerde değişimler meydana getirmiştir. Bu değişimler her alanda olumlu sonuçlar getirmemiş, bazı sosyal problemlerin ortaya çıkmasına ve daha önce var olan sosyal problemlerin de daha da büyük boyutlara ulaşmasına sebep olmuştur (Lester, 1991; Flitcraft, 1992).

Biz bu sosyal problemler arasında hızlı sosyal değişmeye paralel olarak frekansız artan ve çeşitlenen şiddet üzerinde durmamız gerekir.

ŞİDDET her toplumda ve her dönemde varolmuş ve varolacak bir sosyal olgudur. Şiddetin niteliğinin ve niceliğinin toplumun yapısına göre farklılık göstermesinin yanında aynı toplum yapısında zaman içinde değişiklik görülebilir. Şiddetin nitelik ve niceliklerinde meydana gelen değişimler genel olarak sosyal değişme süreci ile ilişkilidir.

Şiddet toplumda gruplar ve kurumlar arasındaki varolan organizasyonu bozan, gruplar arası dayanışma bağını koparan ve sosyal problem olarak tarihin ilk dönemlerinden beri araştırmacıların ve bilim adamlarının dikkatini çekmiştir (Lester, 1991; Sarımurat, 1993).

Her toplumda kişilerin davranışlarını yönlendirmek amacıyla yönelik normlara rastlanır. Bu normlar toplumu bozulmaya, çözülmeye karşı korur, kişilerarası ilişkileri düzenler ve toplumun temel yapı ve değerlerini korurlar (Landesca, 1967; Flitcraft, 1992).

Bireyin canına, malına, namusuna, toplum düzenine kasteden davranışlar sosyal sistemin bütünlüğünü tehdit ederler. Çünkü, şiddet sadece toplumdan topluma değişiklik gösteren normların ihlali değildir, şiddet toplumun refah ve düzenine ters düşen davranıştır.

Ülkemizde, endüstrileşmiş Batı toplumlarındaki boyutlarda olmasada şiddet, günümüzde önemli bir problemdir. Geçmiş yıllarla karşılaştırıldığında şiddet oranları nüfus artışına paralel olarak bazı yıllarda nüfusun artışından daha fazla miktarda artmaktadır. Şiddet oranlarındaki sayısal artışların yanısıra muhtevası da genişlemekte, şiddete başvurma yaşı düşmekte, kadın şiddete başvuranların toplam kadın nüfus içindeki oranları yükselmektedir (Dönmezer,

1974; Sarımurat, 1993).

Kırsal kesimden kentlere göçün hızlandığı son yıllarda, eskiden kırsal kesim şiddeti olarak tanımlanan şiddet türleri artık kentlerde de görülmeye başlamış, kısaca şiddet türleri ve sayıları açısından kır-kent farklılığı giderek azalmaya başlamıştır.

Kente göç, giderek kentin yapısını daha karmaşık bir hale getirmekte, nüfus kalabalıklaşmakta, birçok hizmet daha güç verilmektedir. Kente göç eden insanlar alıştıkları yüz yüze, samimi ilişkileri formal ilişkilerle değiştirirken, bir yandan da kent hayatına uyum çabası vermektedirler (Erkal, 1983).

Şiddet, hayatın her alanında, duygusal, sözel, fiziksel, cinsel, siyasal ve daha birçok boyutla karşımıza çıkmaktadır. Şiddetin karmaşık yapısı dolayısı ile tarif edilmesi sebeplerinin araştırılması ve önlenmesine yönelik çalışmaların yürütülmesinde zorluklar yaşanmaktadır. Dünyanın çeşitli yörelerinde şiddet ve türlerindeki artış, konunun önemli bir mesele olarak ele alınmasına ve araştırılmasına sebep olmuştur.

Yayınlarda, günlük hayatta karşılaşılan engellerin aşılması, problemlerin çözülmesi için başvuru alan saldırgan davranışlarla şiddet arasındaki ilişki ve sınırları sürekli tartışma konusu olduğu izlenmektedir. Şiddet, kızgınlık, öfke, kin, nefret, düşmanlık gibi duygudurumun etkinlik kazandığı saldırganlık dürtüsünün eyleme dönüşmüş birimi olarak ele alınabilir (İçli, 1984; Heise ve ark, 1995).

Şiddet kelimesinin (violence) genel anlamda, aşırı duygu durumunu, bir olgunun yoğunluğunu, sertliğini, kaba ve sert davranışı nitelendirdiği ileri sürülmektedir. Bireye ve topluma fiziksel ve ruhsal acı vermek, eziyet niyetiyle yapılan yıkıcı-yok edici saldırgan davranışlar şiddet olarak tanımlanmaktadır. Kontrolsüz, aşırı, birdenbire ve bazen amaçsız olarak kişilere ya da çeşitli nesnelere fiziksel zarar vermeyi ihtiva etmektedir.

İstismar (abuse), bir nesnenin ya da kişinin zayıflığının kötüye kullanılması ve bu davranışın bilerek ya da bilmeyerek sürdürülmesi olarak tanımlanmaktadır. Saldırganlığın duygusal tanımı; öfke duygusunun yol açtığı bir davranış olarak tarif edilir (İçli, 1988, Saçaklıoğlu ve Çiçekçioğlu, 1994).

İnsanda saldırgan davranışların kalıplaşmış olduğu, kızgınlık, öfke durumunu dışa yansıtan yüz miğizinden ya da bir sözcükten doğaya, canlıya zarar veren şiddet eylemlerine kadar geniş bir yelpaze içinde yer aldığı ileri sürülmektedir. Kaynaklarda, saldırganlığın bütün canlılarda, ortak olan içgüdü, dürtü olarak kabul edildiği izlenmektedir (Landesca, 1967).

Engelleme, saldırganlığın meydana gelmesinde önemli bir etkidir. Her saldırgan davranışın temelinde mutlaka bir engellenmenin olduğu ileri sürül-

mektedir. Engellenmenin, saldırganlık için basit bir uyarıcı olduğu ve organizmayı saldırgan olmaya hazırladığı öne sürülmektedir.

Şiddetin sosyo-psikolojik boyutunda; toplumların yapılarının ve hareketliliğin, toplumsal değişimin rolü vardır. Hızlı toplumsal değişimin şiddete yol açan yeni engellemeleri doğurduğunu, toplumsal değişimin hızlı bir ekonomik gelişme ile birlikte olmasının şiddeti azalttığı, çalışmalarda izlenmektedir (Campbell ve Muncer, 1990).

Yaş, fizyolojik, biyolojik sebepler, kişilik özellikleri, genç erkeklerde şiddetin ortaya çıkmasına yol açarlar. Toplum ve kültür tarafından erkek saldırganlığını onaylaması genç erkeklerde şiddet davranışının daha fazla olmasına sebep olur (Dallas, 1990).

Hormonal etkenlerle, androjenlerle saldırganlık arasında ilişki olduğu ileri sürülmektedir.

Kitle iletişim araçlarının da toplu ve bireysel şiddetin meydana gelişini etkileyen faktörlerden biri olduğu ileri sürülmektedir. Kitle iletişim araçlarının şiddet sahnelerinin bireylerce benimsenmesine ve çatışma durumlarında uygulanmasının artmasına yol açtığı ileri sürenler vardır. Bunun yanısıra, kitle iletişim araçlarının şiddetin azalması yönünde de yararlı olabileceği, şiddetin gösterilmesinin izleyicide bir boşalma (katarsis) yaratıp şiddeti azaltabileceği görüşleri de vardır.

Kaynaklarda erkeklerin eş dövme davranışını açıklayan çeşitli görüşler ileri sürülmektedir. Bu görüşler ana hatları ile özetlenmeye çalışılmıştır (Dallas, 1990).

1- Eşini döven erkekler, çocukluklarında benzer olaylara tanık oldukları için şiddete başvururlar.

2- Eşini döven erkekler, kişilik özellikleri ya da ruhsal bozuklukları sebebi ile şiddet uygulamaktadırlar.

3- Alt sosyo-ekonomik tabakalarda işsizlik, parasızlık ve eğitimsizlik eş dövme sebebidir.

4- Alkol olma, sarhoşluk, aşırı kıskançlık eş dövme sebebidir.

Bazı yazarlar; şiddete başvuran erkeklerin çoğunluğunun yetersiz kişiliği gösteren, iletişim yeteneği olmayan, ruhsal gelişimini tamamlamamış kişiler olduğunu ileri sürmektedirler. Evlilikte şiddete başvuranın, güçsüzlük, yetersizlik duygularını yenme ve özsaygıyı koruma çabası olduğu belirtilmektedir (İçli, 1988).

Evlilik ilişkileri dışında dostluk ilişkileri olmayan, içine kapanık, toplumsal olarak izole edilmiş ailelerde şiddete başvuranın daha sık rastlanıldığı, bunun göçmenlerde önem kazandığı yayınlarda izlenmektedir.

Süregen kaygı, depresyon ve psikosomatik belirtileri olan, yorgunluk, yaygın ağrılar, denetimi yitir-

me endişeleri, tekrar eden özkıyım (intihar) girişimleri olan evli kadınlarda aile içi örselenmenin düşünlmesini yerinde olacağı bildirilmektedir.

Bulgular, kadının ve erkeğin eğitim düzeyi, sosyal statüsü, ekonomik şartlarına bağlı olumsuz, kadının ev içinde şiddete uğradığı görüşünü destekler niteliktedir.

Kentleşme ile kadının yükü artmış; anne, eş ve iş kadını olarak hayattaki rolünü almıştır. İyi bir anne olmak zorundadır. Çocuklarına bakmakla, onların eğitimini, sağlığını düzene sokmakla kendini mecbur hissetmektedir. Mükemmel bir eş olmaya çalışacaktır. Evde işi bir hayli yüküldür, fazladır. Evdeki işleri yoluna girince, işine, çalışma mekanına gidecektir. Orada çalışırken, aklı bir yandan da evde, eşinde ve çocuklarında olacaktır. Bu onda sıkışma hissi, kaygı, anksiyete yaratacaktır ve bir anlamda tükenmişlik içine girecektir. Bunun sonucu olarak kendisi de şiddete başvuracaktır ve suç işleyecek ve suçlu muamelesi görecektir (İçli, 1984).

Yüzyıl önce kadınların daha pasif oldukları yerlerde şiddete daha seyrek iştirak ettikleri tartışılmıştır. Cinsiyet ile şiddet ilişkisi ele alındığında bütün toplumlarda kadınların şiddete başvurma oranlarının erkeklerden düşük olduğu görülmektedir. Ancak kadının şiddete başvurma oranı ülkeden ülkeye, sosyokültürel yapıdaki farklılıklara bağlı olarak değişmektedir. Bu konuda belirleyici olan, kadınların sosyokültürel yapı içindeki konumlarının işledikleri suç oranları ile türlerini ne ölçüde etkilediğidir (Lester, 1991).

Yapılan araştırmalarda kadın suçluların alt sınıfa mensup, heyecan arayan ve tatmin isteyen biri olarak tanımlanmıştır. Suçlu kadınların geçmişte içinde yaşadıkları fiziksel ve maddi şartların son derece olumsuz olduğunu ortaya koymaktadır. Çoğu yoksul ailelerden gelmiştir. Babaların kazancı yetersiz, aileler kalabalık, ilişkiler sağlıksızdır, anne babaların öğrenim düzeyi düşüktür. Ayrıca, suçlu kadınların büyük bölümü parçalanmış ailelerden gelmektedir.

Bu arada fahişeliğe ilgili orak, bunun toplumsal yapıyla ilgili bir ihtiyaç olduğunu ileri sürenler vardır. Bu ihtiyaç, kadın ile erkeğin cinsel niteliklerinden kaynaklanmaktadır. Bir kısım araştırmacılar, fahişeliğin ekonomik sistem değişikliklerinden ciddi biçimde etkilenmeyeceğini, zaman ve mekan açısından evrensel olduğunu ileri sürerek konunun tarihsel gelişimi ile toplumlarda nicelik ve nitelik olarak gösterdiği farkları gözardı eder. Onlara göre, fahişeliğin ortadan kalkması için, herkese evlenme imkanlarının sağlanması ve cinsel problemlerin çözüm yönüne gidilmelidir (Landesca, 1967; Erkal, 1983).

Kadınların işledikleri suçlar "gizli"dir. Bu görüşü savunanlara göre kadın, biyolojik ve kültürel özellik-

lerinden kaynaklanan gizli suç işleme imkanına sahiptir. Dönemin kültürel yapısı da, suçu işlemede büyük kolaylıklar sağlamaktadır. Genel olarak erkekler kadınlara karşı koruyucu bir tutum içindedir. Ayrıca, kadınların bazı toplumsal rolleri, onları suç işlemeye yöneltmekte ve bu suçların gizli biçimde gerçekleşmesine imkan vermektedir (Sarımurat, 1993).

Toplumsal değişme sonucu, kadınların edindikleri yeni roller, onları annelik ve ev kadınlığı gibi geleneksel rollerinden koparamamıştır. Kadın suçluluğunun maskelenmiş özelliğini de büyük ölçüde geleneksel rolleri belirlediği için, kadının toplumsal fonksiyonu çeşitlense bile, suç oranında bir artış söz konusu olmayacaktır.

Kadın suçluluğunda, yaş ve medeni durum, belirleyici değişkenlerdir. Medeni hal ele alındığında evliliğin kadın ve erkek suçluluğu üzerindeki etkisinin farklı olduğu görülmektedir. Kültürel yapı içinde evlilik erkekler için düzenli bir hayat sağlarken, kadınların rahatsız olmalarına yol açmaktadır (Dönmezer, 1974).

Günümüzde kadının sosyal ve mesleki statüsünde büyük değişiklikler olmuştur. Endüstri ihtilalinden beri kadınlar toplumun ekonomik ve mesleki yaşamında yeni roller almaktadırlar. 20. yüzyılda iki dünya savaşı sadece kadınların evle ilgili sorumluluklarını artırmakla kalmamış, aynı zamanda milyonlarca evli kadını fabrika işçisi, satış personeli v.s. bazılarını da yönetici yapmıştır. Araştırmacılara göre, bu durumun kadın suçlu oranını bir ölçüye kadar artıracığı düşünülebilir. Ancak, daha da önemlisi, işlenen suçların niteliğindeki değişmedir. Çünkü incelemeler kadın suçlu sayısında bu sebeplerden ötürü belirgin bir artış olmadığını göstermiştir (Aziz ve ark., 1994). Buna karşılık kadınlarda, rüşvet, dolandırıcılık ve casusluk gibi suçlarda artış gözlenmiştir.

Çocuk suçluluğu konusunda açıklayıcı çalışmalar yapanlar, erkek çocukların kız çocuklardan, oran yıldan yıla değişmekle birlikte, birkaç kat daha fazla suç işlediklerini ifade etmişlerdir. Alt sosyo-ekonomik seviyeden gelen kızların suç işleme ihtimallerini aile ve çevre bağlarının yeterince güçlü olmamasından, stabil komşuluk çevrelerinin olmamasından da kaynaklanır. Ayrıca aile içinde ebeveyn-çocuk gerginliği, kız ve erkek çocukların sosyalizasyonunda uygulanan çifte standart da kız çocuklarının suç işlemesine etki etmektedir (Sarımurat, 1993).

Dönmezer (1984), suç oranlarındaki farklılıkların muhtemel nedenlerini ve suç türlerinde cinsiyete bağlı değişimleri açıklamaya çalışmıştır. Yeni doğan çocuğu öldürme, zehirleyerek adam öldürme, hareket gibi suçların tipik kadın suçları olduğunu ifade eden Dönmezer, sosyal değişmeye paralel olarak bu

tipolojide farklılaşmalar ve suç sıklığında kadınlar aleyhine artışlar olduğunu da belirtmiştir. Başka birçok sebebe ek olarak ona göre, hoşgörü toplumunun yaygınlaşması, aile içinde ebeveyn kontrolü ve otoritesinin zayıflaması, geleneklerin etkilerinin daha az hissedilmesi kadın suçluluğunu arttıran faktörlerdir.

Bir görüşe göre, kadın ve erkeğin işyerlerindeki otorite kullanımlarının, ev ve aile içi ilişkilere yansımaları önem arzeder. İşyerindeki otorite pozisyonları ev içindeki karı-kocanın pozisyonlarını da aynı biçimde etkileyecektir. Bu durum ailede yetişmekte olan gençlere de yansımaları olacaktır. Risk göze alma ihtimalleri de cinsiyete göre farklılık göstererek aynı şekilde suçlulukta cinsiyet dağılımını etkileyecektir.

Ekonomik gelişme sonucu piyasadaki malların çeşitlenmesi ve çoğalması, alışverişlerde kredi kartı kullanımının yaygınlaşması, tipik kadın suçları niteliği taşıyan hırsızlık ve dolandırıcılık oranlarını arttırmaktadır.

Sosya-ekonomik gelişmeyle birlikte ortaya çıkan kentleşme, bürokratikleme formel sosyal kontrol araçlarının da gelişmesine yol açmaktadır. Bunun sonucu olarak kadın suç oranları suç istatistiklerine, gelişmiş ülkelerde gelişmemiş ülkelere göre daha fazla yansımaktadır (Lester, 1991).

Merkezden çevreye gidildikçe suç oranlarında azalma görülür. Bu durum nüfus sıklığı, yoksulluk, suçlu tiplerinin prestijlerinin yüksek oluşu gibi bölgenin özellikleri ile açıklanabilir.

Şiddet oranının yüksek olduğu merkezi iş bölgesini çevreleyen geçiş bölgesinde bu özelliklere ek olarak diğer tür sosyal problemler de sık görülür. Bu bölgelerde suçluluk, şiddet gelenek halinde kuşaktan kuşağa özellikle erkek çocuklara geçirilmektedir. Ayrıca bu bölgelerin ayırıcı özelliği sosyal organizasyonluktur.

KAYNAKLAR

Aziz A, Köker E, Altun A, Gençel M, Küçük N: Medya, Şiddet ve Kadın. 1993 Yılında Türk Basımında Kadınlara Yönelik Şiddetin Yer Alış Biçimi, T.C. Başbakanlık Kadın ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı Kadının Statüsü ve

- Sorunları Genel Müdürlüğü Yayınları, No: 81, Ankara 1994.
- Bilgin N: Sosyal Psikolojiye Giriş. 3. Bölüm, S: 242-270, 1988, İzmir Kitabevi, Mart Matbaacılık, İzmir 1988.
- Campbell, A., S. Muncer: "Causes of Crime, Uncovering a Lay Model" Criminal Justice and Behavior, Vol, 17, Nu, 4, 410-419, December 1990.
- Dallos R: "Moral Development and The Family: The Genesis of Crime" Crime and Society, (M.Fitzgerald, G.Mc Lennon, J.Pawson, eds), Routledge, London, 371-402, 1990.
- Dönmezer S: "Bir Küçük Şehir Toplumunda Suçluluk (Ereğli Projesi)". İ.Ü.Hukuk Fakültesi Ceza Hukuku ve Kriminoloji Enstitüsü, "Şehirleşmenin Doğurduğu Ceza Adaleti Sorunları" Sempozyumu, 17-18 Aralık 1973. Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1974.
- Dönmezer S: Kriminoloji, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1984.
- Erkal M: Sosyoloji (Toplumbilimi), Fizil Kitabevi, İstanbul, 1983.
- Flitcraft A: Şiddet, Değerler ve Cinsiyet. JAMA (Türkçe Çevirisi), S: 812-814, 1992.
- Hall S., Scraton P: "Low, Class and Control", Crime and Society, (M.Fitzgerald, G.Mc Lennon, J.Pawson eds.), Routledge, 460-498, London, 1990.
- Heise LL, Pitanguy J, Germain A: Violence Against Women World Bank Washington D.C., 6-9, 1995.
- İçli T: "Uyuşturucu Madde Bağımlıları ile Sosyolojik Bir Çalışma" H.Ü.Edebiyat Fakültesi Dergisi. Cilt 2, Sayı 2, 77-87, 1984.
- İçli T: "Kırsal Kesimde Suçluluk" Selçuk Üniversitesi. "Köy Sorunları Sempozyumu" Ocak 1988.
- İçli T: Ailede Kadına Karşı Şiddet ve Kadın Suçluluğu. T.C. Devlet Bakanlığı Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü Yayınları, Bizim Büro Basımevi, S: 11-19, Ankara 1995.
- Köknel Ö: Bireysel ve Toplumsal Şiddet, I. Basım, S: 17-48, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1996.
- Landesca J: Urban Sociology. Organized Crime in Chicago, The University of Chicago Press, Chicago, 1967.
- Lester D: "Crime as Opportunity" British Journal of Criminology, Vol. 31. No: 2, 186-188, Spring 1991.
- Morgan Clifford T: Psikolojiye Giriş Ders Kitabı, S: 390-992, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1981.
- Sacaklıoğlu F, Çiçeklioğlu M: Kadına Yönelik Şiddetin Sonuçları ve Çözüm Yolları, S: 207-209, IV. Ulusal Halk Sağlığı Kongresi, Didim, 1994.
- Sarımurat N: Psikiyatri Polikliniğine Başvuran Evli Kadınlar ve Ortak Özellikleri, Nöropsikiyatri Arşivi, 30 (2); 302-308, 1993.